



L'ANGOIXA A KAFKA

Anàlisi del naixement de l'angoixa moderna i la seva expressió literària

Marçal Querol Cortiella

Treball de final de grau en Humanitats. Estudis interdisciplinaris.
Universitat Oberta de Catalunya
Barcelona, Juny del 2024
Directora: Cristina Llorca García

Índex

Resum	3
Introducció	4
Presentació.....	4
Tema i objectius	4
Marc teòric i estat de la qüestió	6
Mètodes i eines de recerca	7
1. L'angoixa moderna.....	8
1.1. El pecat, la innocència i la llibertat a Kierkegaard.....	8
1.2. Camus, l'absurd, la mort i el sentit	10
1.3. La pulsíó creativa	12
1.4. La psicoanàlisi.....	13
2. L'angoixa a Kafka	15
2.1. La condemna de la llibertat	15
2.2. La inevitabilitat de la culpa	17
2.3. L'absurd	19
2.4. L'angoixa objectivada	20
2.5. L'angoixa de l'autor	23
Conclusions	25
Bibliografia	27
Fonts documentals	29

Resum

L'angoixa esdevé un tema central de la filosofia del segle XIX i XX, dins l'idealisme alemany i posteriorment en l'existencialisme. L'art i la literatura d'aquest període incorporen també amb intensitat l'angoixa com a tema i dins la forma; l'expressionisme és el corrent en el què ressona amb més força. Tot i la singularitat de la seva obra, podem incloure Kafka dins aquest corrent. El treball traça connexions entre la conceptualització filosòfica de l'angoixa i els seus orígens, i l'expressió literària que en fa Kafka: els temes del pecat, la culpa, el judici, la llibertat, el desig negatiu; la forma de l'absurd; la necessitat de l'autor i el lector d'expressar l'angoixa i trobar-hi consol.

Paraules clau: angoixa, Kafka, Kierkegaard, Camus, absurd, llibertat, culpa.

Abstract

Anguish becomes a central theme in 19th and 20th-century philosophy, within German idealism and later in existentialism. The art and literature of this period also intensely incorporate anguish as a theme and in its forms; expressionism is the movement in which it resonates most strongly. Despite the uniqueness of his work, we can include Kafka within this movement. The study draws connections between the philosophical conceptualization of anguish and its origins, and Kafka's literary expression of it: the themes of sin, guilt, judgment, freedom, negative desire; the form of the absurd; the author's and reader's need to express anguish and find solace.

Keywords: anguish, Kafka, Kierkegaard, Camus, absurd, freedom, guilt.

Introducció

Presentació

Aquest treball delimita el concepte d'angoixa en els termes més adients per l'anàlisi de l'obra kafkiana. No pretén ser un tractat filosòfic en el que es ressegueixi de forma exhaustiva totes i cada una de les aportacions que s'han fet sobre els orígens i la naturalesa de l'angoixa, sinó il·lustrar, a través d'aquelles aportacions rellevants i afins a l'obra de Kafka, quin va ser el marc filosòfic de l'angoixa de la modernitat que va possibilitar l'obra de l'autor txec.

La relació no és unidireccional i l'obra de Kafka contribueix, tan a expressar una realitat concreta del seu temps, com a fixar la forma i la naturalesa de l'angoixa que perdura. Coincidim amb la visió de Camus¹ d'una frontera permeable i difusa entre literatura i filosofia, i amb Lacan², amb la capacitat de la l'obra literària d'exercir una funció articuladora de l'existència.

Per això, creiem rellevant incorporar tota la complexitat interdisciplinària possible a l'anàlisi literari, perquè les fronteres són més difuses del que la especialització acadèmica sovint reflecteix i només podem entendre-les en la seva totalitat si les inscrivim dins el teixit de la història del pensament com a subjectes i artefactes constitutius. Aquest treball pretén contribuir a aquest objectiu i obrir possibles noves línies d'anàlisi, tan de l'obra de Kafka, com d'altres obres on l'angoixa sigui un element central.

Tema i objectius

L'angoixa no és una força que emergeixi de la modernitat; Nietzsche va assenyalar com l'angoixa ja era present a la tragèdia grega³, modelada a través del que anomena *esperit dionisiac*. Tanmateix, és en el segle XIX i XX que el principi d'angoixa esdevé un element central de la filosofia, especialment en l'idealisme alemany i posteriorment en

¹ Camus, A. (2020). *El mite de Sísif*. LaButxaca. p.122

² Miller, J. A. (2019). *La angustia. Introducción al seminario X de Jacques Lacan*. Gredos. p.16.

³ Pérez Borbujo, F. (2022). *El Principio de Angustia*. Herder. p.23.

l'existencialisme. Fernando Pérez-Borbujo condensa els motius pels quals apareix amb tanta força l'angoixa en aquest moment:

la soledad pascaliana, el silencio divino, la búsqueda del dominio técnico del mundo, la sustitución de la admiración ante la creación como obra divina por la búsqueda de la seguridad, la entronización de la duda como método de correlato de la fe en el ámbito de la subjetividad, la mayor conciencia del Yo y la introspección, etcétera; todos esos presupuestos marcan el nacimiento de la angustia moderna: la angustia del ser individual, recluso en la soledad de su conciencia y confrontado con su mundo, natural y social.⁴

De la mateixa manera, l'angoixa esdevé un dels temes principals de l'art i la literatura moderns i contemporanis. El corrent estètic que la integra de forma més evident és l'expressionisme: en l'àmbit pictòric podem pensar en Munch o Kirchner; en cinema, Fritz Lang; i en literatura, Rilke o Kafka. L'obra d'aquest últim, Franz Kafka, per la seva singularitat i el tractament tan temàtic com formal de l'angoixa, serà l'objecte d'aquest treball.

Així doncs, els objectius d'aquest treball són, en primer lloc, acotar el concepte d'angoixa a través de les aportacions de Kierkegaard i Camus, i sintetitzar els motius o causes que apunten aquests autors per al sorgiment de l'angoixa de la modernitat. S'incorporarà també un apunt breu a l'angoixa des de la psicoanàlisi, pel seu impacte sobre l'obra de Kafka i per la revolució de pensament que suposa en el període històric del treball, i també una breu menció a Blanchot pel seu concepte d'angoixa en la creació literària. En segon lloc, i com a objectiu final del treball, rastrejar aquests elements que constitueixen l'angoixa i els seus detonants dins l'obra de Kafka, per tal d'argumentar-ne el seu caràcter essencial per comprendre l'autor.

Tot i la circumscripció de la recerca en aquest període històric i aquest autor, la motivació del treball, i pel que es considera pertinent en aquest moment, són els dubtes que genera el fet que l'anàlisi artística de l'angoixa hagi estat tradicionalment molt vinculada a les guerres del segle XX, i els seus efectes, ja que creiem que té uns fonaments molt menys transitoris que segueixen sent vàlids en l'actualitat.

⁴ Pérez Borbujo, F. (2022). *El Principio de Angustia*. Herder. p.57.

Els resultats d'aquest treball haurien també de permetre, per una banda, aplicar les conclusions de l'anàlisi temàtica de l'angoixa sobre altres obres, tan literàries com pictòriques o cinematogràfiques, dins l'expressionisme o fora d'aquest corrent, ja que amb formes molt diferents s'intueix que l'angoixa pot ser un concepte rellevant per l'anàlisi d'obres contemporànies.

Marc teòric i estat de la qüestió

S'ha emprat l'obra del professor de filosofia de la Universitat Pompeu Fabra, Fernando Pérez-Barbujo (*El Principio de Angustia*, 2022)⁵ com a referència del tractament de l'angoixa dins la història del pensament modern pel seu caràcter exhaustiu, que tracta l'angoixa des de totes les seves formes: del naixement, de la llibertat i de la mort. Les obres de Kierkegaard⁶ i Camus⁷ s'han escollit per conceptualitzar l'angoixa i d'on sorgeix, per la claredat de la relació amb l'obra de Kafka i les possibilitats de traçar connexions evidents.

Degut a la rellevància de la psicologia dins l'expressionisme, s'han incorporat breument les aportacions de Freud⁸ i Lacan⁹ referents a l'anàlisi de l'angoixa, no com a patologia, sinó com a expressió de la por objectivada. També s'ha tingut en compte l'anàlisi de Blanchot¹⁰, per entendre no només l'obra de Kafka sinó l'angoixa com a pulsó que empeny la creació literària.

Com a fonts documentals i pel que fa a l'obra de Kafka, se n'han seleccionat *La metamorfosi*¹¹, *El procés*¹², *El Castell*¹³, el recull de *Paràboles i paradoxes*¹⁴ i *Carta al pare*¹⁵. S'ha considerat que les tres primeres constitueixen el nucli de l'obra de l'autor i per tant, l'anàlisi que se'n desprengui es podrà considerar representativa. Pel que fa a

⁵ Pérez Borbujo, F. (2022). *El Principio de Angustia*. Herder.

⁶ Kierkegaard, S. (2013). *El concepto de la angustia*. Alianza editorial.

⁷ Camus, A. (2020). *El mite de Sísif*. LaButxaca.

⁸ Benjamin, A. R. (2009). Acerca de la función de la Angustia. Una lectura de "inhibición, síntoma y angustia" de S. Freud. *Revista psicogente*, 12(21), 204-213.

⁹ Miller, J. A. (2019). *La angustia. Introducción al seminario X de Jacques Lacan*. Gredos.

¹⁰ Blanchot, M. (2021). *De la angustia al lenguaje*. Trotta.

¹¹ Kafka, F. (2021). *La metamorfosi*. Sembra Llibres.

¹² Kafka, F. (2024). *El proceso*. Nórdica Libros.

¹³ Kafka, F. (2019). *El castell*. Club Editor.

¹⁴ Kafka, F. (2022). *Paràboles i paradoxes*. Flâneur.

¹⁵ Kafka, F. (2020). *Carta al pare*. Angle Editorial.

les *Paràboles i paradoxes*, s'han seleccionat per incorporar un format literari singular de Kafka que es considera adient per la reflexió filosòfica. *Carta al pare* s'ha escollit per aportar un apunt biogràfic de l'autor. Aquestes obres s'han acompanyat de l'assaig de Walter Benjamin¹⁶ que, tot i no coincidir amb el focus d'aquest treball, sí que és d'utilitat per entendre els orígens de Kafka i quines possibles interpretacions té la seva obra; i de les aportacions de la professora de filologia alemanya de la Universidad Complutense de Madrid, Carmen Gómez García, sobre l'angoixa¹⁷ en l'expressionisme literari alemany ja que resulten especialment pertinents per la coincidència d'objectius amb aquest treball.

Mètodes i eines de recerca

Degut a la naturalesa del treball, la metodologia es basarà exclusivament en l'anàlisi de fonts documentals. Es tracta d'un treball teòric i qualitatiu en què no s'escau, ni es considera que hi pugui aportar valor, la inclusió d'entrevistes, enquestes o anàlisis estadístiques. Així doncs, aquesta anàlisi documental es basarà en assajos, articles acadèmics, i la pròpia obra de Franz Kafka. Es tracta d'un treball interdisciplinari que té la voluntat d'aprofitar les potencialitats del diàleg entre disciplines com la filosofia, la psicologia i la crítica literària. S'han localitzat aquestes fonts a través del repositori de la biblioteca de la Universitat Oberta de Catalunya.

¹⁶ Benjamin, W. (2022). *Kafka*. Flâneur.

¹⁷ Gómez García, C. (2022). La angustia como manifestación de lo unheimlich en el decenio expresionista: Kafka & Co. A vueltas con Kierkegaard. *Signa*, 31, 415-435.

1. L'angoixa moderna

En aquest primer bloc no es pretén analitzar de forma exhaustiva totes les contribucions que s'han fet amb l'objectiu d'explicar la naturalesa i l'origen de l'angoixa. L'objectiu és presentar aquelles aportacions de la història del pensament més afins a l'obra de Kafka per tal de, posteriorment, poder delimitar dins l'obra de l'autor els elements que il·lustren el concepte d'angoixa.

1.1. El pecat, la innocència i la llibertat a Kierkegaard

Sören Kierkegaard és un dels primers filòsofs que situa l'angoixa al centre de la seva reflexió. Kierkegaard, tot i haver estat assenyalat com una de les principals influències de l'existencialisme ateu del segle XX, és un filòsof cristià. El 1844 publica *El concepto de la angustia*; en aquesta obra rastreja l'origen de l'angoixa fins al *pecat original* d'Adam.

En primer lloc, rebutja interpretacions de caire mitològic a través de la següent reflexió: el pecat d'Adam no pot ser diferent en essència al pecat de cada home; si fos així, s'hauria de considerar Adam fora de l'espècie humana o l'origen del pecat de l'home no quedaria explicat en el *pecat original*. Aquesta argumentació se sustenta sobre dues idees principals: "el hombre es individuo y en cuanto tal consiste en ser a la par sí mismo y la especie entera, de tal suerte que toda la especie participa en el individuo y el individuo en toda la especie"¹⁸ i "por el primer pecado entró la pecaminosidad en Adán"¹⁹. D'aquesta forma, Kierkegaard, primer, lliga Adam a l'espècie humana, i segon, salva la fal·làcia circular de la preexistència de la qualitat (pecaminositat) al concepte (pecat).

En segon lloc, aquesta argumentació permet realitzar una analogia entre la forma en que apareix el *pecat original* i la resta de pecats: "Todo hombre, en realidad, pierde la inocencia del mismo modo que la perdió Adán, es decir, mediante una culpa"²⁰. En aquesta afirmació s'hi condensa el trànsit de la innocència a la culpa, empesa, com veurem, per l'angoixa. Kierkegaard entén la innocència com un estadi de vigília en què

¹⁸ Kierkegaard, S. (2013). *El concepto de la angustia*. Alianza editorial. p.79.

¹⁹ Kierkegaard, S. (2013). *El concepto de la angustia*. Alianza editorial. p.86.

²⁰ Kierkegaard, S. (2013). *El concepto de la angustia*. Alianza editorial. p.91.

l'home està ancorat a la naturalesa i tot i posseir esperit, assimilable al concepte modern de consciència, aquest encara no ha despertat²¹. Pérez-Borbujo defineix la visió romàntica de la innocència, que encaixa amb l'ús que fa Kierkegaard del terme, com: "ausencia de contradicción y conflicto; ingnorancia del mal; falta de conciencia moral"²².

Així doncs, l'home es troba en un estadi de pau i repòs²³; tanmateix, el no-res genera l'angoixa, que és, segons Kierkegaard, una categoria de l'esperit²⁴ (consciència) en aquest estadi de vigília. L'angoixa és la pulsio que respon al no-res, l'estat de desassossec d'avant l'elecció. L'angoixa requereix tant de la llibertat com del buit per emergir, per això Kierkegaard emprà la metàfora de l'abisme per explicar-la:

(...) ¿dónde está la causa de tales vértigos? La causa está tanto en sus ojos como en el abismo. (...) Así es la angustia el vértigo de la libertad; un vértigo que surge cuando, al querer el espíritu poner la síntesis, la libertad echa la vista hacia abajo por los derroteros de su propia posibilidad, agarrándose entonces a la finitud para sostenerse.²⁵

L'angoixa condueix a la consciència de la capacitat d'elecció que, en última instància, introdueix l'home dins l'esfera moral. És en aquest estadi de despertar que l'home descobreix la culpa, "ser moral es saberse culpable"²⁶. El que atrau l'home al pecat és l'angoixa de la possibilitat no realitzada²⁷ i la forma legislativa de la moral que, en negar allò prohibit, n'evidencia la possibilitat.

Per concloure i recapitular, els elements essencials en la concepció de l'angoixa kierkegaardiana, i més vinculables a l'obra de Kafka, són en primer lloc, concebre-la com una pulsio nascuda del contacte de la consciència amb el no-res; segon, possibilita el despertar de la llibertat; tercer, està estretament lligada a la moral, que formalment és assimilable a un conjunt de lleis; quart, l'home és inevitablement culpable: l'angoixa és ineludible i la prohibició atreu la transgressió que condueix a la culpa.

²¹ Kierkegaard, S. (2013). *El concepto de la angustia*. Alianza editorial. p.101.

²² Pérez Borbujo, F. (2022). *El Principio de Angustia*. Herder. p.151.

²³ Kierkegaard, S. (2013). *El concepto de la angustia*. Alianza editorial. p.101.

²⁴ Kierkegaard entén l'home com una síntesi d'ànima i cos, però aquesta unió només és possible amb la mediació de l'esperit.

²⁵ Kierkegaard, S. (2013). *El concepto de la angustia*. Alianza editorial. p.136.

²⁶ Pérez Borbujo, F. (2022). *El Principio de Angustia*. Herder. p.151.

²⁷ Pérez Borbujo, F. (2022). *El Principio de Angustia*. Herder. p.182

1.2. Camus, l'absurd, la mort i el sentit

Albert Camus publica al 1942 *El mite de Sísif*. Encara que aquesta obra no està dedicada directament al concepte d'angoixa, sí que s'hi pot intuir que l'angoixa és la constant que manté l'home com a absurd en tensió i connectat a la vida.

Camus planteja una idea de despertar similar a la de Kierkegaard però que s'esdevé, no en el moment en que la llibertat i les possibilitats d'acció s'apareixen a l'esperit (consciència), sinó més tard; Camus apunta que "Adquirim el costum de viure abans d'adquirir el de pensar"²⁸ i per tant, entén que la consciència, fins i tot en plena adultesa, pot no haver arribat fins l'última frontera. Concep el salt de la "innocència" a la plena consciència com l'abandonament de la vida maquinal que pressuposa un sentit que no pot sostenir; Camus condensa aquest despertar de la següent forma:

S'esdevé, però, que les decoracions s'enfonsen. Llevar-se, tramvia, quatre hores d'oficina o de fàbrica, dinar, tramvia (...): aquest camí se segueix còmodament la major part del temps. Només que un dia s'hi dreça el "perquè" i tot comença a dins d'aquest cansament tenyit de sorpresa. "Comença", això és important. La lassitud és a la fi dels actes d'una vida maquinal, però al mateix temps inaugura el moviment de la consciència.²⁹

Un cop l'home es pregunta el perquè, el sentit de l'existència, no hi ha retorn possible: "Al final del desvetllament ve, amb el temps, la conseqüència: suïcidi o restabliment"³⁰. Així mateix, un cop desvetllat, el món esdevé estrany, "espès"³¹, i l'absurd fa que la il·lusió de sentit desaparegui. És interessant observar que Camus, com Kierkegaard, compara aquest estat previ al despertar al "paradís perdut"³².

A partir d'aquí, Camus planteja el següent interrogant: en una existència absurda, la única sortida és el suïcidi? La resposta que proposa és que l'absurd en si té sentit: "L'absurd no té sentit sinó en la mesura en què hi consentim"³³. L'home absurd troba el sentit en acceptar l'absurditat i lluitar cada dia per mantenir-s'hi fidel, com en una forma

²⁸ Camus, A. (2020). *El mite de Sísif*. LaButxaca. p.24.

²⁹ Camus, A. (2020). *El mite de Sísif*. LaButxaca. p.30.

³⁰ Camus, A. (2020). *El mite de Sísif*. LaButxaca. p.31.

³¹ Camus, A. (2020). *El mite de Sísif*. LaButxaca. p.30.

³² Camus, A. (2020). *El mite de Sísif*. LaButxaca. p.31.

³³ Camus, A. (2020). *El mite de Sísif*. LaButxaca. p.48.

de fe. Així mateix, el suïcidi no és sinó la sortida de l'home que, un cop entesa la naturalesa absurda de l'existència i la seva inevitable resolució (la mort), decideix no acceptar-la i avançar-ne la resolució: "Discerneix el seu futur, el seu únic i terrible futur, i s'hi precipita"³⁴.

En aquest punt és on Camus menciona l'angoixa i com creu necessari acceptar-la sense recórrer a la raó per emmascarar-la: "la raó dóna a l'angoixa moderna els mitjans de calmar-se en les aparences familiars de l'etern"³⁵. L'acceptació de l'absurd tanmateix tampoc resol l'angoixa, que serà sempre inherent a l'existència: "L'absurd, en canvi, fixa els seus límits, ja que és incapaç de calmar la seva angoixa"³⁶. Per tant, l'angoixa és en Camus la necessitat de sentit sota un principi de racionalitat, "l'apetència d'absolut i d'unitat"³⁷.

Es podria entendre que Camus nega la llibertat, en tant que demanda l'acceptació de la realitat absurda donada, però en canvi considera que només la "llibertat eterna"³⁸ queda destruïda i es manté intacta, en els posicionaments absurds, la "llibertat d'acció"³⁹.

Per concloure i assenyalar els elements més rellevants de Camus per a l'anàlisi de l'obra de Kafka: en primer lloc, la concepció d'una angoixa inevitable, fruit de la necessitat de sentit racional de l'home modern envers l'existència; segon, la centralitat de l'absurd, com a única resposta al no-sentit i única forma de viure vertaderament, lliure d'il·lusions; tercer, la mort, ineludible, però que tanmateix no condiciona l'existència d'algú que accepta l'absurditat.

³⁴ Camus, A. (2020). *El mite de Sísif*. LaButxaca. p.71

³⁵ Camus, A. (2020). *El mite de Sísif*. LaButxaca. p.65.

³⁶ Camus, A. (2020). *El mite de Sísif*. LaButxaca. p.65.

³⁷ Camus, A. (2020). *El mite de Sísif*. LaButxaca. p.68.

³⁸ Camus, A. (2020). *El mite de Sísif*. LaButxaca. p.74.

³⁹ Camus, A. (2020). *El mite de Sísif*. LaButxaca. p.74.

1.3. La pulsión creativa

Blanchot, Lacan i Camus coincideixen a entendre la creació artística com una forma de respondre a l'angoixa. Blanchot, per la seva banda, analitza l'estat de l'escriptor que no té res a dir i com respon, per necessitat i compromís amb la racionalitat⁴⁰, a aquest contacte amb el buit vital a través de la creació assenyala:

(...) el flujo de bellezas literarias, son el motivo por el que el escritor está a punto de alcanzar el vacío que en su arte será la respuesta a la angustia que ocupa su vida⁴¹. L'angoixa esdevé alhora pulsión de creació i objecte de l'obra: "todo lo que puede decir está a disposición de esa nada que la angustia hace que aparezca como su objeto⁴².

Camus entén el conreu de la paraula (aquí l'autor no distingeix entre filosofia i art, considera injustificada l'oposició⁴³), com una necessitat per suportar l'absurd i, per extensió, com s'ha assenyalat en l'anterior apartat, l'angoixa; citant a Nietzsche, Camus apunta: "L'art i res més que l'art (...); tenim l'art per a no morir de la veritat"⁴⁴. Així doncs, l'art esdevé l'àncora que permet a l'home suportar l'absurd i evitar viure en una il·lusió.

La posició de Lacan no s'allunya de la de Camus, ja que també considera la creació literària un punt d'equilibri: "Lacan da las gracias a la ficción literaria, y la toma como guía para dar mayor estabilidad a las experiencias fugaces, para conseguir articularlas mejor. La ficción literaria provee, dice Lacan, una especie de punto ideal"⁴⁵. L'aportació de Lacan posa el focus, no en la necessitat de suportar l'absurd ni l'angoixa, sinó a estructurar, donar pausa a l'instant perquè pugui esdevenir significant.

A mode de resum i dirigint aquest punt cap a l'obra de Kafka, podem veure com Blanchot, Camus i Lacan, coincideixen a atorgar a la creació literària un caràcter de necessitat per a l'autor i el lector; la literatura és alhora expressió de l'angoixa i força gravitatòria que ancora l'existència que, d'altra manera, quedaria subjugada a la fugacitat i el no-sentit.

⁴⁰ Blanchot, M. (2021). *De la angustia al lenguaje*. Trotta. p.13.

⁴¹ Blanchot, M. (2021). *De la angustia al lenguaje*. Trotta. p.14.

⁴² Blanchot, M. (2021). *De la angustia al lenguaje*. Trotta. p.14.

⁴³ Camus, A. (2020). *El mite de Sísif*. LaButxaca. p.122

⁴⁴ Camus, A. (2020). *El mite de Sísif*. LaButxaca. p.119.

⁴⁵ Miller, J. A. (2019). *La angustia. Introducción al seminario X de Jacques Lacan*. Gredos. p.16.

1.4. La psicoanàlisi

La psicoanàlisi neix a finals del segle XIX i la influència de la seva investigació es fa notar en l'art d'avantguarda, especialment dins el corrent expressionista, i és rellevant per l'anàlisi de l'angoixa a l'obra de Kafka. En primer lloc, defineix què és l'angoixa sota una nova perspectiva, no existencial, sinó d'estat psíquic, amb les corresponents manifestacions físiques. Freud apunta:

La angustia es algo sentido: un estado afectivo. Dicho estado posee un carácter displicente. Además, dicho estado afectivo tiene una base fisiológica: el corazón y la respiración. (...) la carga displicente que predispone a la liberación, a la necesidad de descarga.⁴⁶

Per Freud l'angoixa és una resposta a qualsevol perill, entenent perill des de la vessant física (*angoixa real*⁴⁷), sinó com tota amenaça, racional o irracional, que percep el subjecte (*angoixa neuròtica*⁴⁸), com pot ser la por a la foscor o la soledat⁴⁹.

Pel que fa a Lacan, estableix un vincle entre l'angoixa, el desig i la determinació de la pròpia identitat. En primer lloc, Lacan, en certa forma oposant-se a la idea de Kierkegaard d'una angoixa del buit i seguint l'objectivització que proposa Freud, afirma que l'angoixa és "ante algo"⁵⁰; no és doncs una pulsio nascuda de l'abisme de la llibertat que desperta amb la consciència sinó que té el seu origen en la dialèctica de la construcció de la pròpia identitat. En aquest sentit, Lacan no posa al centre la llibertat i la consciència, que evidentment hi són implícites, sinó el desig: "El sujeto humano se declara, en cuanto deseante, siempre *un ser en falta*"⁵¹. Aquest ésser que desitja il·limitadament i per tant, sempre resulta mancat, construeix la seva identitat a través de l'emmirallament: es reconeix a través de la imatge d'ell mateix que projecte altres i per tant, el desig dels altres esdevé el seu, en una forma de desig negatiu que és el desencadenant de la pulsio angoixant. En última instància, l'altre absolut (*Amo absoluto*⁵²), és la mort, en tant que és l'objecte que retorna la imatge d'un mateix en la

⁴⁶ Pérez Borbujo, F. (2022). *El Principio de Angustia*. Herder. p.93

⁴⁷ Pérez Borbujo, F. (2022). *El Principio de Angustia*. Herder. p.84

⁴⁸ Pérez Borbujo, F. (2022). *El Principio de Angustia*. Herder. p.84

⁴⁹ Pérez Borbujo, F. (2022). *El Principio de Angustia*. Herder. p.94

⁵⁰ Pérez Borbujo, F. (2022). *El Principio de Angustia*. Herder. p.98

⁵¹ Pérez Borbujo, F. (2022). *El Principio de Angustia*. Herder. p.99

⁵² Pérez Borbujo, F. (2022). *El Principio de Angustia*. Herder. p.99

seva totalitat, i per tant, seguint Heidegger, la lectura de Lacan també porta a entendre la mort, i la seva angoixa, com la pulsio humana⁵³.

Finalment, com apunt que pot resultar obvi a un lector actual però que era una perspectiva d'interpretació innovadora en temps de Kafka, Freud va interessar-se per l'anàlisi dels contes fantàstics donant-los el valor de veritat, en el sentit d'expressió vàlida dels fonaments reprimits en el subconscient que expliquen la realitat subjectiva⁵⁴.

Per relligar aquestes aportacions de la psicoanàlisi amb l'obra de Kafka, podem resumir-les en la idea d'una angoixa d'alguna cosa, objectivada, que té expressions físiques i com els elements fantàstics, a nivell artístic, poden esdevenir-ne l'exposició dels fonaments; la centralitat del desig negatiu, i l'angoixa associada a aquest, en la construcció de la identitat i com l'extensió d'aquest desig converteix la mort en l'element que defineix la pròpia l'existència.

⁵³ Pérez Borbujo, F. (2022). *El Principio de Angustia*. Herder. p.99

⁵⁴ Pastor, J.F. (2022). *Expresionismo*. Archivos Vola. p.101

2. L'angoixa a Kafka

En aquest apartat mobilitzarem els conceptes definits en l'anterior per analitzar com l'obra de Kafka respon a la necessitat d'expressió de l'angoixa i quins mecanismes utilitza per expressar-la.

2.1. La condemna de la llibertat

La llibertat, els seus límits i les seves conseqüències, són un dels elements centrals a *El procés*. Com ja hem apuntat, l'angoixa hi té una vinculació estreta com a pulsio que neix amb la consciència i la descoberta de la llibertat d'acció. Podem interpretar aquesta obra gairebé com un experiment analític dedicat a la idea, ja exposada per Kierkegaard i Camus, de les relacions entre angoixa, llibertat i culpa.

Josef K., el protagonista de *El procés*, un matí, sense haver fet res mal fet⁵⁵, és arrestat. Tanmateix, ràpidament descobreix, conversant amb el supervisor, que això no suposa una privació de llibertat: "Usted está arrestado, claro que sí, pero eso no debe impedirle ejercer su profesión. Tampoco debe impedirle que haga su vida normal"⁵⁶. Aquesta tensió d'una aparent llibertat absoluta, només coartada per l'ombra d'un procés penal, que pren forma d'un tribunal efímer, que és a tot arreu i enlloc, compost per tot tipus d'individus ridículs que es caracteritzen pel silenci i la inacció, es manté durant tota la novel·la.

La participació de l'acusat en la seva pròpia condemna es reitera sota diverses formes. Primer, sembla, a través de la reflexió de Josef K. en la conversa amb la senyora Grubach, que resulti evident que el procés l'inicia el propi acusat i que hagués pogut ser evitat simplement actuant amb normalitat, esmorzant i anant a treballar com qualsevol altre dia⁵⁷. Segon, l'acusat fa la feina del tribunal, fins i tot quan aquest no exerceix cap tipus de mesura coercitiva: Josef K. corre per arribar puntual⁵⁸ a un interrogatori, al qual no ha estat citat a cap hora en concret i del qual només ha estat notificat informalment en

⁵⁵ Kafka, F. (2024). *El proceso*. Nórdica Libros. p.13.

⁵⁶ Kafka, F. (2024). *El proceso*. Nórdica Libros. p.24.

⁵⁷ Kafka, F. (2024). *El proceso*. Nórdica Libros. p.34.

⁵⁸ Kafka, F. (2024). *El proceso*. Nórdica Libros. p.50.

una trucada⁵⁹; així mateix, acompanya gairebé content els seus botxins: "Se puso en marcha y a él mismo se le contagió un poco la alegría que causó con ello a los señores"⁶⁰. Tercer, a través del silenci de l'entorn, Kafka obliga a Josef K. a ser qui expliciti la seva situació com a acusat: a la conversa amb el seu tiet, aquest només es mostra consternat de forma imprecisa i és Josef K. qui diu "—Sospecho lo que quieres —dijo K. dócilmente—, es probable que hayas oído hablar de mi proceso."⁶¹; de la mateixa forma, en l'últim capítol, davant l'aparició de dos homes "con levitas, pálidos y gordos, con sombreros de copa, aparentemente inamovibles"⁶² que no diuen res, és Josef K. qui confirma el seu propòsit: "—Así que, ¿vienen por mi? —pregunto"⁶³.

Aquesta idea d'un procés iniciat pel propi acusat, que depèn totalment de la seva cooperació per reeixir, queda condensat en la conversa de Josef K. amb el capellà. Una de les interpretacions que el capellà proposa a la paràbola de l'home a les portes des de la llei és que aquest "es libre, puede ir a donde quiera, lo único que le está prohibido es la entrada en la ley y, además, tan solo por una persona, el guardián. Si se sienta en el taburete al lado de la puerta y se queda allí el resto de su vida, lo hace voluntariamente"⁶⁴. En última instància el capellà fa notar la irrellevància del tribunal: "El tribunal no quiere nada de ti. Te recibe cuando llegas y te despide cuando te vas."⁶⁵.

Aquesta concepció de la llibertat i la seva vinculació amb l'angoixa la podem rastrejar tant en Kierkegaard com en Camus. Ambdós filòsofs plantegen l'inici de l'angoixa en un despertar de la consciència en contacte amb el buit i l'absurditat, respectivament. Josef K. es desperta un dia davant una situació absurda, inserit en un procés penal tot i no haver comès cap crim aparentment, que també es pot interpretar com un contacte amb el no-res: Josef K. desperta d'una vida lliure de contradiccions i conflictes⁶⁶, una vida que ha après a viure abans de pensar-la⁶⁷, s'hi troba desemparat i li és impossible reprendre-

⁵⁹ Kafka, F. (2024). *El proceso*. Nórdica Libros. p.47.

⁶⁰ Kafka, F. (2024). *El proceso*. Nórdica Libros. p.253.

⁶¹ Kafka, F. (2024). *El proceso*. Nórdica Libros. p.104.

⁶² Kafka, F. (2024). *El proceso*. Nórdica Libros. p.251.

⁶³ Kafka, F. (2024). *El proceso*. Nórdica Libros. p.251.

⁶⁴ Kafka, F. (2024). *El proceso*. Nórdica Libros. p.245.

⁶⁵ Kafka, F. (2024). *El proceso*. Nórdica Libros. p.249.

⁶⁶ Pérez Borbujo, F. (2022). *El Principio de Angustia*. Herder. p.151.

⁶⁷ Camus, A. (2020). *El mite de Sísif*. LaButxaca. p.24.

la, li esdevé espessa⁶⁸. Tot i no emprar el terme angoixa, Kafka la fa notar en tota la narració, sempre vinculada a la llibertat: no hi ha coerció clara però al protagonista li és impossible restar immòbil, ha nascut en ell una pulsó angoixant que l'empeny, és conscient de la seva capacitat d'acció i es veu forçat a emprar-la, encara que sigui amb la única i inevitable finalitat de condemnar-se.

2.2. La inevitabilitat de la culpa

El fet que l'exposició més nítida de la situació de l'acusat la faci el capellà no és casual. La relació de l'obra de Kafka amb la moral judeocristiana és estreta i la inevitabilitat de culpa és un element central tan de la doctrina cristiana com de la jueva. Com hem apuntat, es proposa una seqüència de consciència, angoixa, llibertat, i aquesta última, insereix l'home dins l'esfera moral i l'assumpció de la culpabilitat primigènia⁶⁹.

El passatge de *El procés* en que s'exposa més clarament com la sentència ja ha estat dictada i no hi ha possibilitat d'escapar-ne és en el que Josef K. visita, com a últim recurs, potser el personatge més absurd de l'obra: el pintor Titorelli. Només entrar a la cambra del pintor, Josef K. descobreix el quadre en que està treballant: un retrat d'un jutge presidit per la representació de la Justícia i la Victòria en una sola figura que, finalment avaluada en deteniment, es presenta a Josef K. com una clara representació de la deessa de la Caça⁷⁰. Podem interpretar de forma força directa com la Justícia i la Victòria desapareixen sota la forma d'una deessa que no té com objectiu discernir el bé i el mal, valorar les accions, sinó disparar el seu arc i abatre qui, des d'un principi, és una presa, indiferentment de com actui.

Aquesta al·legoria es reforça amb les tres estratègies possibles per afrontar el procés, que Titorelli proposa a Josef K.: l'absolució real, l'absolució aparent i l'ajornament⁷¹. La primera queda ràpidament reduïda a l'absurd i a l'impossible: "La ley, aunque no la he leído, dice naturalmente, por un lado, que el inocente será absuelto, pero por otro, no

⁶⁸ Camus, A. (2020). *El mite de Sísif*. LaButxaca. p.30.

⁶⁹ Pérez Borbujo, F. (2022). *El Principio de Angustia*. Herder. p.151.

⁷⁰ Kafka, F. (2024). *El proceso*. Nórdica Libros. p.162-163.

⁷¹ Kafka, F. (2024). *El proceso*. Nórdica Libros. p.170.

dice que se puede influir en los jueces. Sin embargo, yo he experimentado justo lo contrario. No sé de ninguna absolución real, pero sí de muchas influencias"⁷². La segona, només permet una absolució dels tribunals inferiors i els tribunals superiors, que no coneix ningú, poden revisar-la, revocar-la i reiniciar el procés; per tant, es tracta només d'un llibertat provisional⁷³. Finalment, l'ajornament consisteix a mantenir el procés sempre en els estadis inicials⁷⁴ a través de la burocràcia. Així doncs, no hi ha possibilitat de ser absolt i retornant a la interpretació de la paràbola del capellà, "La sentència no llega de repente, poco a poco el proceso va transformándose en sentencia."⁷⁵

Abans de concloure aquest punt, es considera interessant per una banda, per la precisió de l'exposició de la idea d'una culpa indefugible, i per altra, per una forma (la paràbola) pròxima als textos cristians, citar *El paradís*. En aquest text breu, Kafka afirma:

L'expulsió del paradís és certament definitiva i la vida al món, ineluctable; però l'eternitat d'aquest procés (o dit en termes temporals: la repetició eterna d'aquest procés) fa tanmateix possible no sols que haguéssim pogut restar per sempre al paradís, sinó que efectivament hi hàgim restat sempre, al marge de si aquí ho sabem o no.⁷⁶

Així doncs, Kafka afegeix a l'angoixa de la llibertat, l'angoixa d'una existència d'eleccions que tanmateix resulten irrellevants davant el judici moral, perquè la culpa les precedeix, hi ha una culpa primigènia, un pecat original, que condemna a l'home a una eternitat d'expulsions del paradís, com un Sísif que carrega la pedra cada mati per, inevitablement, veure-la rodolar als inferns al vespre; en això l'obra de Kafka ressegueix a la perfecció el pensament de Kierkegaard. Tanmateix, en la paràbola citada, hi ha una espurna d'esperança: en la pròpia eternitat de la condemna hi neix la possibilitat que el paradís no sigui altre que la vida terrenal.

⁷² Kafka, F. (2024). *El proceso*. Nórdica Libros. p.171.

⁷³ Kafka, F. (2024). *El proceso*. Nórdica Libros. p.176.

⁷⁴ Kafka, F. (2024). *El proceso*. Nórdica Libros. p.178.

⁷⁵ Kafka, F. (2024). *El proceso*. Nórdica Libros. p.237.

⁷⁶ Kafka, F. (2022). *Parábolas i paradoxes*. Flâneur. p.29.

2.3. L'absurd

L'ús del recurs de l'absurd és potser el tret més distintiu de l'obra de Kafka i ha portat a encunyar, encara que sigui de forma imprecisa, el concepte de *situacions kafkianes*. Els personatges a les obres de Kafka es troben inserits en un món que no té sentit, no es regeix per la lògica ni la racionalitat; tanmateix, Kafka opta, no per endinsar-se en l'exploració de l'absurd, sinó acceptar-lo, integrar-lo en el text amb naturalitat. Així, Josef K. és víctima d'un procés penal sense acusació, Gregor Samsa no qüestiona la seva transformació en insecte i K., és convocat per realitzar unes tasques d'agrimensura innecessàries, que tanmateix s'esforça a sol·licitar. Aquest tractament de l'absurd, entronca l'obra de Kafka amb el pensament de Camus.

K. a *El castell* és agrimensor, ofici dedicat a la mesura de terrenys, i rep una sol·licitud pels seus serveis d'una vil·la regida per un castell. Tanmateix, descobreix que la seva tasca serà impossible: persegueix funcionaris, l'alcalde, telefona al castell, ordeix estratagemes per apropar-se als senyors a través dels vilatans, etc. Però tot resulta inútil, "Cada capítol és un fracàs. I també un recomençament"⁷⁷. Aquesta persecució, aquesta "aventura individual d'una ànima a la recerca de la seva gràcia, d'un home que demana als objectes d'aquest món el seu secret reial"⁷⁸, que es pot interpretar com la cerca d'un sentit superior i, fins i tot, permet la interpretació transcendent del poble, terrenal, i el castell, diví, acaba amb una epifania. K., després d'estar molt a prop de poder parlar amb Klamm, un dels senyors del castell, i que aquest se li escapi, pren consciència de la impossibilitat de satisfer el seu desig i accepta, gratament, quedar circumscrit al poble i a l'absurditat d'una vida sense propòsit: "aleshores a K. li semblà que havien tallat tots els seus vincles, com si fos més lliure que mai i pogués esperar tot el temps que volgués allà (...) com si alhora no hi hagués res de més absurd, de més desesperant que aquesta llibertat, aquesta espera, aquesta invulnerabilitat"⁷⁹.

Camus dedica un apèndix del seu assaig, *El mite de Sísif*, a l'obra de Kafka i, més concretament, assenyalava *El castell* com a culminació de la recerca kafkiana:

⁷⁷ Camus, A. (2020). *El mite de Sísif*. LaButxaca. p.162.

⁷⁸ Camus, A. (2020). *El mite de Sísif*. LaButxaca. p.157.

⁷⁹ Kafka, F. (2019). *El castell*. Club Editor. p.143.

El procés planteja un problema que, en certa manera, és resolt per *El castell*. (...). *El procés* diagnòstica, i *El castell* imagina un tractament. Però el remei que s'hi proposa no guareix. El seu únic efecte és de fer entrar la malaltia en la vida normal.⁸⁰

En aquest sentit, Camus entén aquest tractament de l'absurd com l'evidència de la seva acceptació i és en ella on el filòsof veu l'esperança que ja apuntavem en l'anàlisi de la paràbola *El paradís*: despertada la consciència, rebutjat el sentit i la transcendència, queda la possibilitat d'acceptar l'absurd, d'integrar-lo i bolcar-se en la vida, l'única cosa que queda. Camus ho resumeix de la següent forma:

L'absurd és reconegut, acceptat; l'home s'hi resigna, i des d'aquest instant sabem que ja no es tracta de l'absurd. En els límits de la condició humana, ¿quina més gran esperança que la que permet d'escapar a una tal condició?⁸¹

Així doncs, contràriament al que podria resultar intuïtiu, l'absurd no és font de l'angoixa sinó l'única resposta. K., Gregor Samsa i Josef K., inicien les seves narracions amb un propòsit, agrimensor, comerciant-viatger, banquer; però un dia aquest s'esfondra, i tots ells transiten un procés d'acceptació de l'absurditat. Per Gregor Samsa i Josef K. aquest procés acaba amb la mort; per K. no; potser per ser una obra mancada de capítol final o potser perquè, com creia Camus, la voluntat de Kafka de reduir a la irrellevància la mort, en la seva obra final, creant un cicle de repeticions absurdes que tanmateix, posen al centre la vida.

2.4. L'angoixa objectivada

Com s'ha assenyalat en l'apartat dedicat a la psicoanàlisi, Freud i Lacan conceben l'angoixa com l'estat que neix del temor o el desassossec envers un objecte determinat; té expressions físiques i, a nivell literari, pot prendre formes fantàstiques que expliquen el subconscient irreductible a la racionalitat. Fins ara, hem tractat les vessants més abstractes de l'angoixa, la llibertat, el sentit, la culpa; tanmateix, en l'obra de Kafka també hi podem delimitar elements concrets, que sovint ens condueixen a la vida de l'autor. En aquest sentit, *La metamorfosi* és l'obra que millor il·lustra aquesta perspectiva.

⁸⁰ Camus, A. (2020). *El mite de Sísif*. LaButxaca. p.161.

⁸¹ Camus, A. (2020). *El mite de Sísif*. LaButxaca. p.166.

La metamorfosi, és el text que incorpora elements més fantàstics, inexistents a *El procés* i *El castell*, i justificats per la forma a *Paràboles i paradoxes*. Fer suposicions sobre els motius d'aquesta elecció estètica per part de Kafka seria agosarat, ja que l'autor tampoc els va explicitar, però el que sí que podem assenyalar és que la transformació no funciona com a motor de l'angoixa en el text sinó com a expressió simbòlica de com, impossibilitat per exercir el rol de proveïdor de recursos econòmics, Gregor Samsa queda reduït a una molèstia, un ésser sense cap valor per la família; encara més, el protagonista somatitza el conflicte entre allò pel qual és valorat que és alhora el que el consumeix.

Gregor Samsa és un comerciant-viatger, que un matí desperta transformat en insecte. Tanmateix, aquesta transformació no l'espanta, fins i tot sembla no sorprendre-se'n i l'associa al cansament derivat de la seva feina⁸². Immediatament, expressa què el lliga a la feina que detesta: "Si no fos pels meus pares, ja fa temps que hauria deixat la feina; (...) quan hagi reunit els diners per saldar el deute que els pares li tenen (...) llavors sí que ho faré. Serà el tall definitiu. Però de moment m'he de llevar perquè el tren surt a les cinc."⁸³. Més endavant, Gregor Samsa exposa com va esdevenir l'única font d'ingressos familiars després de la fallida del negoci del pare⁸⁴ i com, fins i tot, volia anunciar al Nadal que finançaria els estudis de violí de la germana "una nena de disset anys que fins ara havia fet una vida regalada que consistia a anar ben vestida, dormir molt, ajudar en les feines de casa, participar en algunes diversions senzilles i, sobretot tocar el violí"⁸⁵.

La resposta del pare davant la transformació és violenta: persegueix, agredeix i empresona Gregor a l'habitació. La mare es mostra preocupada pel seu fill, però no s'atreveix a intervenir i quan ho fa, entrant a l'habitació, veu a Gregor i es desmaia. La germana, per últim, és l'únic personatge que durant bona part de la narració cuida a

⁸² Kafka, F. (2021). *La metamorfosi*. Sembra Llibres. p.24.

⁸³ Kafka, F. (2021). *La metamorfosi*. Sembra Llibres. p.25.

⁸⁴ Kafka, F. (2021). *La metamorfosi*. Sembra Llibres. p.57.

⁸⁵ Kafka, F. (2021). *La metamorfosi*. Sembra Llibres. p.59.

Gregor, portant-li menjar i modificant l'habitació perquè s'hi pugui moure fàcilment. Tanmateix, és qui, després de patir la càrrega del treball, laboral i de cures de Gregor, el sentència: "—Estimats pares—va dir la germana (...) —, això no pot continuar. Potser vosaltres no ho veieu, però jo sí. No penso pronunciar el nom del meu germà davant d'aquest monstre i, per tant, només dic: hem de mirar de desfer-nos-en"⁸⁶.

Poques pàgines després Gregor mor d'inanició i de les ferides causades pel pare; la família, després d'una breu escena en què es mostra compungida, es refà, abandona la casa per anar a un pis més petit i barat i, als seients del tramvia, pensen en el futur esperançats: "Van parlar de projectes de futur i va resultar que, ben mirat, no eren pas tan dolentes, ja que les seves respectives feines, (...), eren molt avantatjoses i especialment prometedores"⁸⁷; la germana "s'havia convertit en una noia bonica i exuberant" i els pares "van pensar que ja era hora que li busquessin un bon marit"⁸⁸.

Gregor, tot i que la transformació li atorga noves capacitats com pujar per les parets⁸⁹ i que la germana li deixa la finestra oberta⁹⁰, no fuig mai. El que el reté és l'angoixa objectivada del deure amb la família i, encara més i seguint Lacan, l'angoixa nascuda del desig negatiu, de la necessitat de completar-se a través de la satisfacció del desig d'altres. L'absurd, la llibertat i la inevitabilitat de la culpa tornen a aparèixer al final: Gregor és lliure però alhora està condemnat a intentar satisfer uns desitjos familiars que li costen la seva pròpia existència i que, en última instància, només poden ser modificats amb la seva mort. Benjamin selecciona un passatge de la novel·la pòstuma, *Amèrica* (1927), que creiem especialment adient, ja que il·lustra de forma lírica aquesta angoixa de la llibertat desitjada i impossible:

Qui pogués ser un indi, sempre a punt i galopant damunt del cavall, amb el cos tombat i suspès en l'aire, tremolant una vegada i una altra a sacsejades damunt del terra tremolós, fins que pogués deixar anar els esperons, perquè ja no n'hi hauria, d'esperons, fins que pogués

⁸⁶ Kafka, F. (2021). *La metamorfosi*. Sembrà Llibres. p.93.

⁸⁷ Kafka, F. (2021). *La metamorfosi*. Sembrà Llibres. p.102.

⁸⁸ Kafka, F. (2021). *La metamorfosi*. Sembrà Llibres. p.103.

⁸⁹ Kafka, F. (2021). *La metamorfosi*. Sembrà Llibres. p.63.

⁹⁰ Kafka, F. (2021). *La metamorfosi*. Sembrà Llibres. p.60.

llençar les regnes, perquè ja no n'hi hauria tampoc, de regnes, i amb prou penes veiés al seu davant tot el camp com una prada segada arran, ja sense el cap ni el coll del cavall.⁹¹

2.5. L'angoixa de l'autor

Blanchot afirmava que l'angoixa esdevé per a l'escriptor la pulsio creadora i l'objecte de l'obra. En aquest últim apartat, volem fer només un apunt, ja que no és l'objectiu del treball endinsar-se en la vida de l'autor, de com l'angoixa va ser un element central de la identitat de Kafka i com podem vincular-la amb la seva obra. Kafka en una carta adreçada a Milena Jesenká, amb qui va mantenir una relació epistolar íntima i intensa, escriu: "Es mi lucha. (...) Es algo que me deja sin voluntad alguna, que me lleva a donde quiere (...). No tengo a nadie, a nadie salvo la angustia; contraídos en un abrazo damos vueltas por la cama las noches enteras."⁹²

A través de *Carta al pare* ens podem apropar a una font de l'angoixa personal de Kafka i veure-hi explicitada la connexió amb la seva necessitat creadora: "Els meus textos tractaven de tu, en ells plorava el que no podia plorar als teus braços"⁹³. Els paral·lelismes de les relacions familiars de Kafka amb *La metamorfosi* són evidents. Com apunta Gómez García:

el lector de la *Carta*, (...) asiste a la asunción de una deuda contraída para con los padres que se sabe incapaz de saldar o que, cuando menos, no puede satisfacer más que representando el papel que debería cumplir para aparentar ser como los demás o para alcanzar aquello que esperan de él.⁹⁴

Com hem assenyalat en l'anterior apartat, el deute amb la família i la pulsio per satisfer els desig dels pares i la germana és el motor de *La metamorfosi*. També hi trobem la por física al pare, molt més corpulent que ell, la incapacitat de la mare per oposar-se a la voluntat del pare, l'amor i la proximitat amb la germana. Però sobretot hi trobem la

⁹¹ Benjamin, W. (2022). *Kafka*. Flâneur. p.24.

⁹² Gómez García, C. (2022). La angustia como manifestación de lo unheimlich en el decenio expresionista: Kafka & Co. A vueltas con Kierkegaard. *Signa*, 31. p.429.

⁹³ Kafka, F. (2020). *Carta al pare*. Angle Editorial. p.61.

⁹⁴ Gómez García, C. (2022). La angustia como manifestación de lo unheimlich en el decenio expresionista: Kafka & Co. A vueltas con Kierkegaard. *Signa*, 31. p.428.

fatalitat de la distància i la incomprensió: Kafka descriu un pare que el mira amb estranyesa i distància, que ell vol complaure i que la seva naturalesa li ho impedeix.

No només podem veure l'angoixa de *Carta al pare* a *La metamorfosi*. Com apunta Benjamin, "Tot indica que, per Kafka, el món dels funcionaris i el dels pares és el mateix"⁹⁵. A *El procés*, la maquinària funcional tenalla Josef K., és a tot arreu i enlloc, com un pare que condiona sense sentenciar, en silenci; n'hi ha prou amb la seva presència perquè el processat es condemni, inevitablement, a ell mateix. A la *Carta*, Kafka escriu: "davant teu havia perdut confiança en mi mateix i a canvi havia cobrat un enorme sentit de culpa. (...) una vegada vaig escriure sobre algú altre, en termes prou acurats: "fins i tot tem que la vergonya el sobrevisqui"⁹⁶. Aquesta frase ens porta a l'escena final de *El procés*, Josef K. mor executat i les seves últimes paraules són "— ¡Como un perro!—dijo, era como si el pudor hubiera de sobrevivirlo"⁹⁷.

Si seguim l'opinió de Camus, *El castell* és l'obra definitiva de Kafka, perquè en ella hi desplega com en cap altra l'acceptació de l'absurd; l'angoixa hi queda apaivagada a sota i K., sense cap altre nom que el precedeixi, viu sense defallir. Kafka tanca la *Carta* exculpant el pare, acceptant la complexitat de la vida, que supera el que pot expressar, i alhora troba consol en la veritat que han pogut retenir les paraules: "En realitat les coses no encaixen com ho fan els arguments de la carta. La vida és més que un trencaclosques. Tal com jo ho veig, però (...) s'arriba a una perspectiva tan propera a la veritat que ens pot donar cert assossec i fer-nos més fàcils la vida i la mort"⁹⁸.

⁹⁵ Benjamin, W. (2022). *Kafka*. Flâneur. p.13.

⁹⁶ Kafka, F. (2020). *Carta al pare*. Angle Editorial. p.52.

⁹⁷ Kafka, F. (2024). *El proceso*. Nórdica Libros. p.257.

⁹⁸ Kafka, F. (2020). *Carta al pare*. Angle Editorial. p.87.

Conclusions

El treball tenia dos objectius interdependents: delimitar el concepte d'angoixa per, posteriorment, analitzar l'obra de Kafka sota aquest marc i resseguir com l'autor incorpora l'angoixa en els temes i les formes.

Pel que fa al primer objectiu, i des de la vessant filosòfica, s'ha exposat la conceptualització de l'angoixa i els seus orígens que proposen Kierkegaard i Camus. A través del filòsof danès s'ha observat una angoixa sorgida, en el naixement de la consciència, del contacte amb el buit, que posa en moviment la llibertat i com aquesta condueix l'home a la moral i la culpa. De Camus n'hem extret l'angoixa de la necessitat del sentit i com l'acceptació de l'absurd es presenta com a la única posició que permet a l'home viure lliure d'il·lusions i fins i tot, deslliurat del pes de la mort. Des d'aquest recull i interpretació de les aportacions d'ambdós filòsofs creiem que s'ha arribat a un marc conceptual de l'angoixa no exhaustiu però sí complet, i sobretot pertinent, per a l'adequació a l'angoixa que descriu i expressa Kafka en els seus textos. Tanmateix, seria possible incorporar aportacions rellevants d'altres filòsofs, com Schelling, Heidegger o Sartre, però creiem que per una banda, descompensaria el treball, focalitzant-lo massa en la reflexió filosòfica, i per altra, dificultaria la identificació de tots els matisos en els textos de Kafka. En tot cas, creiem interessant, per a futurs treballs, aprofundir en l'angoixa sota els termes d'aquests filòsofs i emprar el mateix mètode comparatiu sobre altres obres, tan literàries com pictòriques o cinematogràfiques.

A través de Blanchot, Camus i Lacan, s'ha afegit una nova perspectiva: l'angoixa específica de l'autor. S'ha arribat a un mínim comú denominador entre aquests autors, que conceben l'angoixa com una necessitat de l'escriptor i atorguen a l'escriptura (i a la lectura) un cert poder per calmar el desassossec de l'angoixa a través de l'expressió i la pausa que atorguen a la fugacitat vital i que permeten estabilitzar-la. En aquest punt, l'aportació de Blanchot és molt més extensa i complexa del que permetia incorporar aquest treball, i seria possible dedicar futurs treballs específicament a l'angoixa creativa; creiem que dins l'expressionisme hi ha força recorregut en aquesta direcció i especialment en Rilke, a qui Blanchot dedica un capítol.

Finalment, dins aquest primer bloc, s'ha complementat la visió més abstracta de l'angoixa amb la de la psicoanàlisi de Freud i Lacan, que coincideixen a concebre-la com un *estat afectiu* originat per objectes concrets. Per a Freud, l'angoixa pot néixer del perill físic, però també, de perills inefables que el subjecte percep com a reals de la mateixa forma; aquesta segona categoria de perills és la que justifica l'interès de Freud per les narracions fantàstiques, com a expressió de la veritat del subjecte, i no com a mers exercicis imaginatius. Lacan també delimita un objecte generador d'angoixa: el desig del desig d'altres. Tanmateix, aquest objecte i, per tant també l'angoixa, són indeslligables de l'existència, ja que l'home sempre desitja il·limitadament i això el converteix en un ésser sempre mancat i en tensió.

Pel que fa al segon objectiu, s'han pogut localitzar i exposar cada una d'aquestes conceptualitzacions de l'angoixa en les obres de Kafka seleccionades. Pel que fa a l'angoixa de la llibertat exposada per Kierkegaard, hem pogut observar com *El procés* pot ser analitzat com un despertar de Josef K. qui, inserit en un món judicial absurd que tanmateix no el coarta, és empès per la seva pròpia llibertat a condemnar-se. També seguint Kierkegaard, hem pogut analitzar com en *El procés*, i també en la paràbola *El paradís*, la culpa és inevitable, sense necessitat de cap pecat ni cap tribunal que el jutgi. Tot amb tot, també hem observat com en la paràbola mencionada, Kafka hi introdueix un dubte d'esperança, que desenvolupa de forma més clara a *El castell*. En aquesta obra, hem pogut rastrejar la teoria de l'absurd de Camus: Kafka proposa una narració de fracassos d'un personatge al qual s'ha desproveït de propòsit i al que se li ha negat la transcendència; i no obstant, un cop compresa la seva situació, no defalleix, i l'absurditat s'integra en la narració de forma natural, fent caure la il·lusió del sentit i la necessitat d'aquest. Pel que fa a l'angoixa objectivada de Freud i Lacan, l'hem pogut localitzar i explicar a *La metamorfosi*. En aquesta narració amb elements fantàstics que ens dirigeixen cap al subconscient, hi hem trobat l'angoixa de Gregor Samsa, un personatge empresonat per la necessitat de complaure els desitjos familiars que, fatalment, resulten impossibles de conèixer i satisfer, i el condueixen a la mort. Finalment, l'angoixa de l'autor l'hem pogut vincular a *Carta al pare*; per la naturalesa íntima del text, hem pogut observar com Kafka explicita les motivacions de la seva escriptura i també hi hem pogut resseguir l'angoixa d'uns greuges familiars que ressonen en les seves obres.

Bibliografía

Normativa de citació bibliogràfica: APA 7a edició.

Bartoli, F. (2021). Enfermedad y literatura: una perspectiva desde Kierkegaard y Kafka. *Eidos (Barranquilla, Colombia)*, 35(35), 122–146.

Benjamin, A. R. (2009). Acerca de la función de la Angustia. Una lectura de “inhibición, síntoma y angustia” de S. Freud. *Revista psicogente*, 12(21), 204-213.

Benjamin, W. (2022). *Kafka*. Flâneur.

Blanchot, M. (2021). *De la angustia al lenguaje*. Trotta.

Bogaerts, J. (2018). Challenging the Absurd?: Sartre’s Article on Kafka and the Fantastic. *Sartre Studies International*, 24(1), 15–33.

Camus, A. (2020). *El mite de Sísif*. LaButxaca.

Eilitta, L. (2000). Art As Religious Commitment: Kafka’s Debt to Kierkegaardian Ideas and their Impact on his Late Stories. *German Life and Letters*, 53(4), 499–510.

Freud, S. (2017). *Inhibición, síntoma y angustia*. Amorrortu.

Gloria Autino, Luciano Lutereau, Rosa Falcone, & Agustín Kripper. (2010). El objeto de la angustia: Husserl, Heidegger, Lacan. Una aproximación desde la fenomenología y el psicoanálisis The object of anguish: Husserl, Heidegger, Lacan. An approach through phenomenology and psychoanalysis. *Anuario de investigaciones (Facultad de Psicología. Universidad de Buenos Aires)*, 17, 267–274.

Gómez García, C. (2020). “Gewalt”: representaciones de la violencia en el expresionismo literario alemán a partir de Kierkegaard y Benjamin. *Escritura e Imagen*, 16, 123–140.

Gómez García, C. (2022). La angustia como manifestación de lo unheimlich en el decenio expresionista: Kafka & Co. A vueltas con Kierkegaard. *Signa*, 31, 415-435.

Jimenez, A. V. (2017). Camus y Kafka: cuando no hay castillo/Camus and Kafka: when there isn't a castle. *Káñina*, 41(1), 189-.

Kierkegaard, S. (2013). *El concepto de la angustia*. Alianza editorial.

Lacan, J. (2006). *Seminario 10: La angustia*. Paidós.

Manrique Charry, J. F. (2022). Camus y Kafka. Fundamentos de la filosofía del absurdo. *Perseitas*, 10, 323–349.

Miller, J. A. (2019). *La angustia. Introducción al seminario X de Jacques Lacan*. Gredos.

Mitchell, J. H. (1958). *Some Aspects of the Problem of Guilt, with Special Reference to Kafka, Kierkegaard and Dostoevsky*. ProQuest Dissertations Publishing.

Pastor, J.F. (2022). *Expresionismo*. Archivos Vola.

Fonts documentals

Kafka, F. (2019). *El castell*. Club Editor.

Kafka, F. (2020). *Carta al pare*. Angle Editorial.

Kafka, F. (2021). *La metamorfosi*. Sembra Llibres.

Kafka, F. (2022). *Paràboles i paradoxes*. Flâneur.

Kafka, F. (2024). *El proceso*. Nórdica Libros.